

ISSN:2181-0427 ISSN:2181-1458

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ИЛМИЙ АХБОРОТНОМАСИ**

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК НАМАНГАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА**

2021 йил 5 сон

Бош муҳаррир: Наманган давлат университети ректори С.Т.Тургунов

Масъул муҳаррир: Илмий ишлар ва инновациялар бўйича проректор М.Р.Қодирхонов

Масъул муҳаррир ўринбосари: Илмий тадқиқот ва илмий педагогик кадрлар тайёрлаш бўлими бошлиғи Р.Жалалов

ТАҲРИРҲАЙЪАТИ

Физика-математика фанлари: акад. С.Зайнобиддинов, акад. А.Аъзамов, ф-м.ф.д., доц. М.Тўхтасинов, ф-м.ф.д., проф. Б.Саматов, ф-м.ф.д., доц. Р.Хакимов, ф-м.ф.д. М.Рахматуллаев.

Кимё фанлари: акад.С.Рашидова, акад. А.Тўраев, акад. С.Нигматов, к.ф.д., проф.Ш.Абдуллаев, к.ф.д., проф. Т.Азизов.

Биология фанлари: акад. К.Тожибаев, акад. Р.Собиров, б.ф.д. доц.А.Баташов, б.ф.н.

Техника фанлари: - т.ф.д., проф. А.Умаров, т.ф.д., проф. С.Юнусов.

Қишлоқ хўжалиги фанлари: – г.ф.д., доц. Б.Камалов, қ-х.ф.н., доц. А.Қазақов.

Тарих фанлари: – акад. А.Асқаров, с.ф.д., проф. Т.Файзуллаев, тар.ф.д, проф. А.Расулов, тар.ф.д., проф. У.Абдуллаев.

Иқтисодиёт фанлари: – и.ф.д., проф.Н.Махмудов, и.ф.д., проф.О.Одилов.

Фалсафа фанлари: – акад., Ж.Бозорбоев, ф.ф.д., проф. М.Исмоилов, ф.ф.н., О.Маматов, PhD Р.Замилова.

Филология фанлари: – акад. Н.Каримов, фил.ф.д., проф.С.Аширбоев, фил.ф.д., проф. Н.Улуқов, фил.ф.д., проф. Ҳ.Усманова. фил.ф.д.,проф. Б.Тухлиев, фил.ф.н, доц.М. Сулаймонов.

География фанлари: - г.ф.д., доц. Б.Камалов, г.ф.д., проф.А.Нигматов.

Педагогика фанлари: - п.ф.д., проф. У.Иноятгов, п.ф.д., проф. Б.Ходжаев, п.ф.д., п.ф.д., проф. Н.Эркабоева, п.ф.д., проф.Ш.Хонкелдиев, PhD П.Лутфуллаев.

Тиббиёт фанлари: – б.ф.д. Ғ.Абдуллаев, тиб.ф.н., доц. С.Болтабоев.

Психология фанлари – п.ф.д.,проф З.Нишанова, п.ф.н., доц. М.Махсудова

Техник муҳаррирлар: *Н.Юсупов, Г.Акмалжонова*

Таҳририят манзили: Наманган шаҳри, Уйчи кўчаси, 316-уй.

Тел: (0369)227-01-44, 227-06-12 **Факс:** (0369)227-07-61 **e-mail:** ilmiy@inbox.uz

Ушбу журнал 2019 йилдан бошлаб Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссияси Раёсати қарори билан физика-математика, кимё, биология, фалсафа, филология ва педагогика фанлари бўйича Олий аттестация комиссиясининг диссертациялар асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

“НамДУ илмий ахборотномаси–Научный вестник НамГУ” журнали Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг 17.05.2016 йилдаги 08-0075 рақамли гувоҳномаси ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги (АОКА) томонидан 2020 йил 29 август куни 1106-сонли гувоҳнома га биноан чоп этилади. “НамДУ Илмий Ахборотномаси” электрон нашр сифатида халқаро стандарт туркум рақами (ISSN-2181-1458)га эга НамДУ Илмий-техникавий Кенгашининг 11.05.2021 йилдаги кенгайтирилган йиғилишида муҳокама қилиниб, илмий тўплам сифатида чоп этишга рухсат этилган (Баённома № 5). Мақолаларнинг илмий

муаллифга хос бўлган индивидуаллик, миллатга хос дунёқараш, борлиқни қабул қилиш, оний вазиятлар омилининг таржима жараёнига интеграллашуви таржима таҳлили, таржима жараёнида дискурс таҳлиlining фундаментал нуқталарини ташкил қилди.

Юқорида муҳокама қилинган назарий таклифларга асосланиб, таржима нутқининг маъносига максимал даражада кириб бориш учун таржима таҳлилини икки йўналишда амалга ошириш тавсия этилади: биринчидан, нутқ (матн)ни нутқ категориялари шаклида воситалар ёрдамида бир бутун шакл сифатида ўрганиш; иккинчидан, алоҳида баёнотларни нутқ (матн) нинг таркибий қисмлари сифатида таҳлил қилиш. Гап таҳлилини амалга оширишнинг бу усули таржимонга гапнинг концептуал соҳасини яратиш ва унинг марказий тушунчасини аниқлаш имконини беради. Таржима тилида гап тузишда таржимон онгида ҳосил бўлган тушунчалар таржима тилининг лексик, синтактик ва грамматик воситалари ёрдамида объективлаштирилади. Таржимон ибораларни изчилликка асосланган занжирга теради. Шундай қилиб, дискурс таҳлил таржимон томонидан аслият тилини идрок этиш ва англаш босқичида ҳам, таржима тилида матнни қайта таклаш босқичида ҳам самарали усул бўлиб ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Гавриленко Н. Н. Понять, чтобы перевести: перевод в сфере профессиональной коммуникации. Кн. 2. М.: 2010. – 186 с.
2. Рудакова А. В. Когнитология и когнитивная лингвистика. 2-е изд. Воронеж: Истоки, 2004. – 231 с.
3. Hatim, B., Mason, I. The translator as communicator. – London, 1997. – 201 p.
4. Manfredi, M., Investigating ideology in news features translated for two Italian media. Across Languages and Cultures, 19 (2)., 2018. – pp .185-203.
5. Munday, J. Evaluation in translation: Critical points of translator decision-making. – New York: Routledge, 2012.

ЎҚУВ МАШҒУЛОТЛАРИ ЖАРАЁНИДА МАҚОЛ, МАТАЛ ВА ИДЕОМАТИК БИРИКМАЛАРНИ ЎЗБЕК ВА НЕМИС ТИЛЛАРИДА ҚИЁСЛАБ ЎРГАНИШ

Бабаев Махмуд Ташпулатович (БухДУ)

"Таржимашунослик ва лингводидактика"

кафедраси ўқитувчиси

email: maxmudbabaev1963@gmail.com

Аннотация. Ушбу мақолада чет тили ва ўзбек тилларидаги мақолларни қиёслаб ўрганиш ва уларнинг таржимасини тавсия қилиш, бирининг иккинчисига таъсири масалалари муаммолари ёритилган.

Таянч сўзлар: мақол, идиома, таржима, бадиий, маъно.

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ ПОСЛОВИЦ, ПОГОВОРОК И ИДЕОМАТИЧЕСКИХ СОЕДИНЕНИЙ УЗБЕКСКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКОВ В ПРОЦЕССЕ УРОКОВ

Бабаев Махмуд Ташпулатович

email: maxmudbabaev1963@gmail.com

Аннотация. В данной статье раскрываются проблемы изучения сопоставлением пословиц в узбекском и иностранных языках и их переводы, взаимодействие и влияние.

Ключевые слова: пословица, идиома, перевод, литературный, значение.

COMPARATIVE STUDY OF PROBLEMS, SPELLS AND IDEOMATIC CONNECTIONS OF UZBEK AND GERMAN LANGUAGES IN THE PROCESS OF LESSONS

Babaev Mahmud Tashpulatovich

lecturer of the department

"Translation Studies and Linguodidactics"

Bukhara State University

maxmudbabaev1963@gmail.com

Abstract. This article illuminates the problems of studying Uzbek and English proverbs, issues of translating them, and influencing to each other.

Key words: proverb, idioma, translation, literary, meaning.

Таржима назариясининг бир қанча муҳим масалалари каби, мақол, матал, идиомалар, сўз ўйинлари ва образли ибораларни бир тилдан бошқасига қиёс қилиш муаммоси ҳам ғоят муҳим аҳамият касб этади. Бу масалалар турли тилларда сўзларнинг ҳар хил бирикишига оид умумий муаммо, таржима амалиёти билан бирга, таржима назарияси учун ҳам ғоят муҳимдир. Чунки турли тилларда моддий маъноси бир хил бўлган сўзларнинг маъно ва услуб функциялари бир-биридан тафовут қилиши, турли тилларда бундай сўз бирикмаларининг фарқ қилганлиги учун, таржима амалиётида катта мушкуллик туғдириб, назарий жиҳатдан ҳам жуда катта қизиқиш уйғотади.

Ўқув машғулотлари давомида талабаларнинг хорижий тилларга бўлган қизиқишини ошириш, уларнинг малакаларини кучайтириш мақсадида турли Хорижий тил дарсларида мақолларларни ўргатиш жараёнида ўқувчиларга ўз фикрларини қандай қилиб қисқа, аниқ, лўнда баён этиш кўникма ва малакаларини шакллантириш мумкин. Хорижий тил дарсларида мақоллардан фойдаланишда қуйидаги мақсадлар кўзда тутилади: 1.Ўқувчиларнинг талаффуз малакаларини вужудга келтириш. 2.Баъзи-бир грамматик ходисаларни тушунтириш ва фаоллаштириш. 3 Сўз бойлигини бойитиш ва кенгайтириш. 4. Нутқ фаолиятини стимулга солиш. Бу мақсадларга таяниб хорижий тилни ўргатиш жараёнининг турли босқичларида турли топшириқлар асосида мақоллардан фойдаланиш мумкин. Мақол билан ишлашнинг қуйидаги босқичлари мавжуд 1.Мақолни тушуниб ўқиш. 2.Мақол мазмунини таҳлил қилиш. 3.Мақолдаги нотаниш сўзлар устида ишлаш. 4.Мақолни талаффузга риоя қилиб ўқишни ўргатиш. 5.Мақол синонимлари устида ишлаш. 6.Мақолдан фойдаланиб гап тузиш. 7.Мақол асосида эссе, хикоя, кичик ҳажмли эртақ тузишга ўргатиш. 8.Тақдимот. Дарслиқда баъзи мавжуд мақолларга таяниб шу мақолга ўхшаш ўзбекча мақоллар топиб келиш топширигини бериш мумкин.

қиёслаб ўрганиш ноқулай. Таржима назарияси асосчиларидан бири А.В.Федоровнинг фикрича, нутқ воситаларининг бу категорияси фақатгина бадиий адабиётнинг хусусий мулки бўла олмайди, чунки физиологик иборалар публицистикада ва қисман, илмий адабиётларда ҳам ишлатилади. Шунинг учун уларга фақат бадиий адабиётга тааллуқли масала деб эмас, балки муҳим умумий тил масаласи сифатида қарамоқ керак.

Биз А.В.Федоровнинг сўзларига таяниб, асосан бадиий таржимада мақоллар акс эттириш масаласига эътиборни қаратган ҳолда ишжимизда таржима қилиниш усуллари ҳам кўриб чиқамиз. Таржимада муаллиф услуби ва миллий калоритни акс эттириш, аниқ ва эркин таржима тушунчаси, образ ва персонажларнинг тил хусусиятларини таржимада бериш, адекват бадиий таржима яратиш ва бошқа ўнлаб жумбоқлар мақол, матал ва идиоматик ибораларни таржима қилиш масалалари билан узвий боғлиқдир. Бунга тўсиқ бўладиган ҳар нарса ҳар қандай турдаги идиоматик ибораларни тўғри беришдир, чунки ибораларнинг маъноси уларни ташкил этган компонентлардан чиқмайди [1,50]. —...оқибат натижасида таржимадаги қийинлик даражасининг мезони кенг маънода асл нусха тилининг идиоматиклигидир [2,5].

Мақол, матал ва идиомаларни бузиб таржима қилиш асар тилини нурсизлантиради ва унинг бадиий қимматига путур етказади. Шу сабабли идиомаларни таржима қилаётганда, уларни қайси сўзлардан ташкил топганини эмас, балки қанақа маъно аниқланиши муҳим аҳамиятга эга. Сўз каби идиоматик иборалар ҳам ҳар хил контекст ичида турли-туман маъно аниқланиши мумкин. Бундай ҳолларда улар ўша контекст талаб этган маънога мувофиқ таржима қилиниши даркор.

Жаҳондаги жами тилларда яратилган мақол, матал, ҳикматли сўз ва идиомалар, йил фасллари, эҳтиёткорлик, тана аъзоларининг номлари, ота-она, бола, қайнона-келин муносабатлари, ер, коинот, қонуният ва тасодиф, шакл ва мазмун, яхши-ёмон, оқ-қора, рост-ёлгон, катта-кичик, адолат ва зулм, уруш ва тинчлик, таълим-тарбия, хулқ-атвор, тил ва сўз, донолик, муҳаббат ва садоқат, ватанпарварлик ва инсонпарварлик каби тушунчаларни акс эттиради.

Ҳар бир халқ уни бошқа халқлардан ажратиб турадиган ўзига хос белгилар билан бирга, умуминсоний фазилат, хусусиятларга ҳам эга бўлади. Бу эса халқларнинг тилларда ҳам ўхшаш ҳодисалар бўлишига олиб келади. Бундай ўхшашликларни мавжуд мақол ва идиомаларнинг турли халқ тилларида бир хил эквивалентлари мавжудлигидан билишимиз мумкин. Мисоллар берайлик:

1. "Нима эксанг, шуни ўрасан" деган мақол бор, русларда "Что посеешь, то и пожнешь" ва немис тилида "Wie die Saat? So die Ernte" мақоли айнан берилди. Ўзбекларда: "Ҳечдан кўра кеч яхши", русларда: "Лучше поздно чем никогда" "Besser spät als nie" деган немисча вариантлари мавжуд. Шунингдек немисча "Sag nie nie" мақолининг рус тилида "Никогда не говори никогда", ўзбек тилида "Ҳеч қачон ҳеч қачон дема". Бундай мақоллар таржимаси қийинчилик туғдирмайди. Лекин баъзан айнан бир хил маънони ифодаладиган баъзи мақол, матал ва идиоматик ибораларнинг ёки шакли айнан мувофиқ келадигу, бирикманинг асосини ташкил этуви сўзлар бошқа бўлади [3,74]. Lebe und lerne. Век живи, век учись. Бешиқдан қабргача илм изла.

Von einem Apfelbaum, einem Apfel, von einem Tannenzapfen. От яблони яблоко, от

куйган қатикни пуфлаб ичади. Gute Saat, gute Ernte / Хорошее семя — хороший урожай / Что посеешь, то и пожнёшь. Экканингни ўрасан. Буларда халқимизнинг дунёқараши, жамиятга бўлган муносабати ва ахлоқий нормаси ўз ифодасини топган.

Мақол – мантиқий мулоҳаза намунаси бўлиб, одоб ва ахлоқ қоидаларини жамулжам этган доно гапдир. Мақол доно халқ ифодалаган қисқа ҳикматли сўздир ёки чуқур маъноли иборадир. Мақол нутқда кенг қўлланивчи барқарор шаклга эга бўлган фольклор ибодидир. Мақолда ортиқча сўз ва жумла бўлмайди. Мақоллар тўғри ва кўчма маънога эга бўлади. Шунинг учун ҳам мақол бадиий асарда кўп ишлатилади. Мақолларда ҳаётий воқеаларнинг моҳияти, ибратли фикр ихчам ва аниқ тарзда ифодаланганлиги учун бу хусусият уларни поэтик тузилишида яққол акс эттирилади.

Матал халқ мақоли билан баъзи ўхшашликларга эга бўлса-да, лекин ўзига хос жиҳатлари билан ундан фарқланиб туради. Бу тафовутлар қуйидагилар:

Мақол	Матал
Нутқда яхлит ҳукм сифатида қўлланилса.	Ҳукмнинг бир қисм функциясини бажаради.
Тематик доираси кенг бўлса,	Конкрет темага ва қатъий функционал қўлланишга эга
Конкрет шаклий тузилишга эга бўлса	Шаклий қатъийлик мавжуд эмас.
Баъзан кўчма, баъзан ўз маъносида қўлланилса,	Ҳамма вақт кўчма маънода қўлланади.
Оханг, ритм, композицияга эга.	Жузъий белги англатади.

Маталларнинг пайдо бўлиши нутқда турғун образли ибораларнинг юзага келиши билан боғлиқдир. Маталлар сўзнинг кўп маънолигига таянганлиги учун нутқий фразеологик ибораларга қарама-қарши ҳолда ифодага ўхшатиш ва қиёслашларни кучайтиради. Шунинг учун ҳам уларда қиёсланувчи элементларнинг тафовути яхши сақланади. Маталлар ҳамма вақт таркиби қандай бўлишидан қатъий назар грамматик жиҳатдан гапнинг бир бўлаги бўлиб келади. Демак, маталлар жузъий белги англатувчи таъсирчан нутқ безагидир.

Мақолларда эса ҳар бир сўз аниқ ўз ўрнида ишлатилган ва аҳамиятли бўлиб, ўзига хос ритм, оханг донишмандлиги мақолларда турмуш ҳодисалари билан боғлиқ ватанпарварлик, мардлик, қахрамонлик, меҳнатсеварлик, дўстлик илм-хўнард,

ёмонлик, умидсизлик, ёлгон гапириш, ялқовлик, очкўзлик каби ярамас иллатлар қораланади.

Мақоллардаги такрор сўзлар оҳандорликни янада оширади. Мақолларда сифатлаш, ўхшатиш каби бадиий тасвир воситалари ва омоним, антоним сўзлардан фойдаланиш уларнинг бадиийлигини янада оширади, ифодаланган фикрнинг тингловчига тез етиб боришини таъминлайди. Мақол ва маталлар донишмандлик рамзи бўлиб келган. Улар ўқувчи ва тингловчиларни фикрини чуқур, ихчам, аниқ ва образли қилиб ифодалашга ўргатади, кишиларни, айниқса, ёшларнинг миллий, инсоний хислатларни эгаллашида муҳим восита вазифасини ўтаб келган ва ўтаб келади.

Адабиётлар

1. Абдурахимов И. Ўзбекча – русча афоризмлар луғати. – Т.: Ўқитувчи, 1986. – 50 б.
2. Бенович Л.О. Многозначность идиом «Ин.яз.в шк» журналы, 1952, №5.
3. Бегматов Э. Ўзбек тилининг лексик қатламлари. – Т., 1985.
4. Бабаев М.Т., Бабаева В.Т. "Чет тилларини ўрганишда таржиманинг аҳамияти ва роли" - Бухоро "Durdona" nashriyoti-2020й.
5. 6. Ruziyeva N. (2020). FACE CONCEPT IN THE CATEGORY OF POLITENESS. European Journal of Humanities and Educational Advancements, 1(4), 15-20.
7. D.Sh.Islomov. (2021). The Definition of The Concepts of "Phoneme" and "Phonostylistics". Middle European Scientific Bulletin, 9.
8. Д.Ш Исломов. "Поэтические формы как культуроведческий компонент при обучении иностранному языку". Статьи в Академии Наука. Мысль: электронный периодический журнал, 2015.

TARJIMADA LINGVOKULTUREMALARNING BERILISHI VA ULARNING STRUKTURAL KOMPONENTLARI (NEMIS VA O'ZBEK TILLARI MISOLIDA)

Irgasheva Feruza Baxtiyrovna

Buxoro davlat universiteti

Tarjimashunoslik va lingvodidaktika kafedrasi katta o'qituvchisi

e-mail: f.b.irgasheva@buxdu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqola lingvokulturemalarning tarjimada berilish tamoyillari, ularning lingvo-etnokulturologik xususiyatiga ko'ra madaniyat va shaxslararo o'zaro aloqasi, struktural komponentlari doirasida qiyoslanishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: lingvokulturema, til, madaniyat, konsept, ekstralingvostika, antroposentrizm, asimmetriya.

ЛИНГВОКУЛЬТУРЕМЫ В ПРОЦЕССЕ ПЕРЕВОДА И ИХ СТРУКТУРНЫЕ КОМПОНЕНТЫ (НА ПРИМЕРЕ НЕМЕЦКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ)

Иргашева Феруза Бахтиёровна

Бухарский государственный университет

Старший преподаватель кафедры переводоведения и лингводидактики

86	Ingliz va o'zbek tillaridagi antisemik munosabatda bo'lgan tibbiy frazeologizmlarning lingvokulturologik xususiyatlari Haydarova N. A	424
87	Таржима жараёнида дискурс таҳлилининг роли Қосимова Н.Ф	428
88	Ўқув машғулоти жараёнида мақол, матал ва идеоматик бирикмаларни ўзбек ва немис тилларида қиёслаб ўрганиш Бабаев М.Т	431
89	Tarjimada lingvokulturemalarning berilishi va ularning struktural komponentlari (Nemis va o'zbek tillari misolida) Irgasheva F.B	435
90	Xorijiy tillar ta'limida talabalarda mustaqil o'rganish ko'nikmalarini shakllantirishning ahamiyati Olimova D. Z	439
91	Мактаб таълимида паст ўзлаштириш сабаблари ва тўлиқ ўзлаштириш турлари Джалолов Ф. Ф	443
<p>13.00.00</p> <p>ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ PEDAGOGICAL SCIENCES</p>		
92	Бўлажак офицерларни касбий фаолиятга ахлоқий-руҳий тайёрлашда буюк аждодларимиз ҳарбий санъатининг аҳамияти Бурханов Т.М.	448
93	Абу Наср Ал-Фаробий, Абу Али Ибн-Сино, Сафиуддин Ал-Урмавий ва Абдурахмон Жомийларнинг илмий – назарий қарашлари. Маҳамматов А, Абдурахимов А, Холбеков .М	454
94	Moliya-iqtisod yo'nalishi talabalarining gapirish va o'qish ko'nikmalari takomillashtirishda ta'lim innovatsiyalarining roli Yo'ldoshova. U.B	461
95	Texnika oliy o'quv yurtlari talabalarining muhandislikga yo'naltirilgan kasbiy-muhandislik kompetentligini shallantirish Ҳамитов Ф.М	466
96	Ta'lim jarayonida interaktiv usuldan foydalanish va phet elektron resursi haqida Karimova S.T	471
97	Fizika o'qitishda venn diagrammasidan foydalanish va uning samaradorligini baholash. Mislidinov B.Z, Muminov A.L	476